

Епішава В.Ф. (Мінск)

**Стэрэатыпны партрэт палякаў, ці вырашэнне нацыянальнага
пытання ў Заходняй Беларусі (на прыкладзе раманаў У. Гніламёдава
“Расія”, “Вяртанне”, “Валошкі на мяжы”)**

Адным з першых адкрывальнікаў тэмы Заходняй Беларусі ў беларускай мастацкай літаратуры з поўным правам можна назваць Максіма Танка. Гэта тэма – адна з асноўных у яго давераснёўскай паэзіі. У першых зборніках паэта выявіліся трывога, гнеў, бунт супраць тых парадкаў, якія ўстанавіла польская ўлада на землях Заходняй Беларусі, калі вынішчалася ўсё беларускае, душылася імкненне народа да справядлівасці, роўнасці і братэрства.

Тэма Заходняй Беларусі застаецца ў полі зроку і сучасных беларускіх мастакоў слова. Неардынарна яе адлюстроўвае ў сваіх раманах “Расія”, “Вяртанне” і “Валошкі на мяжы” У. Гніламёдаў. Пісьменнік, ствараючы стэрэатыпны партрэт тагачаснага паляка, па-свойму выяўляе тыя праблемы, якія хвалявалі жыхароў Заходняй Беларусі.

У мастацкіх творах У. Гніламёдава прадстаўнікі польскага народа лічаць беларусаў людзьмі другога гатунку. Для іх Беларусь уяўляецца забытым краем, жыхары якога паспеі за працяглы час зрушчыцца: *Пані Хэлена: – Варта памятаць таксама, што з “крэсаў” паходзіць сам Маршал, начальнік нашай дзяржавы, якога газеты называюць не інакш як “таямнічым ліцвінам”. Мае чырае жаданне – усімі сіламі сеяць прагрэс у гэтым забытым краі, сярод тутэйшага людства, якое паспела за працяглы час зрушчыцца* [2, с. 351–352]. У міжваенны перыяд панская Польшча не прызнавала беларускі народ, не згаджалася з тым, што яе ўсходнія землі па праву належыць беларусам. Палякі лічылі Беларусь сваёй тэрыторыяй, “крэсамі ўсходнімі”, польскай калоніяй: *Палякі лічылі Беларусь сваёй тэрыторыяй на падставе гістарычнага мінулага. Чычэрын у ноце ад 28 снежня 1918 года адзначыў, што Расія ніколі не прызнавала беларускія землі польскімі. Не зважаючы ні на што, Польшча аб’явіла аб адраджэнні колішняй Рэчы Паспалітай* [3, с. 501], *Дайшла чутка, што 8 жніўня 1919 года палякі захапілі Мінск і нават далей пайшлі, на ўсход. Праўда, слова Беларусь яны не ўжывалі, гаварылі ўсё больш “крэсы ўсходнія”* [2, с. 14], *Пан Станіслаў: ... – Крэсы ўсходнія – польская калонія, не больш. Вялікая дзяржава павінна мець калоніі, інакш якая яна дзяржава! Наша дзяржава павінна выконваць культурную місію на крэсах усходніх! Гэта вельмі правільна, таму што, паўтараю, Літва ўся цалкам ёсць калонія Рэчы Паспалітай. Так! Паводле канстытуцыі 3 мая Літва стала неад’емнай часткай Рэчы Паспалітай* [1 (2009, № 8), с. 7], Далёкія “крэсы” ўяўляліся

яму [Адольфу Мандрашчаку, – **Е.В.**] ў юнацтве калоніяй, падобнай да экзатычнай Афрыкі... [1 (2009, № 8), с. 24]. Больш таго, некаторыя прадстаўнікі польскага народа ў адносінах да беларусаў увогуле былі настроены радыкальна і прапаноўвалі для вырашэння нацыянальнага пытання з беларусамі размаўляць толькі на мове шыбеніц: *Улады – гэта адчувалася ва ўсім – і не думалі саступаць, умацоўвалі паліцыю, палітычны вышук, будавалі турмы. Марыя падала Кляновіку газету. Гэта было віленскае “Slowo”. Кляновік разгарнуў. Артыкул Адольфа Няўчыньскага быў у некалькіх месцах падкрэслены чырвоным алоўкам. Модны публіцыст пісаў, што з “беларусамі можна размаўляць толькі на мове шыбеніц, і толькі шыбеніц. Гэта будзе самае правільнае вырашэнне нацыянальнага пытання на “крэсах”* [2, с. 197].

Беларусы ў сваім краі не мелі магчымасці атрымаць адукацыю на нацыянальнай мове, і сказ *А што яно будзе рабіць – дзіця тваё – з беларускай мовай?* застаецца рытарычным, сэнс яго як нішто іншае найбольш дакладна выяўляе сацыяльна-палітычную сітуацыю, у якой аказалася тытульная нацыя ў часы існавання буржуазнай Польшчы: *– А што яно будзе рабіць – дзіця тваё – з беларускай мовай? Куды яно паткнецца, хто яго зразумее? А з польскай выб’ецца ў людзі! – даводзіў Алтон.* [2, с. 174]. Нават таму, каму пашанцавала атрымаць адукацыю, усё ж разлічваць не даводзілася на адпаведную працу, бо ўлады з неадзёрам ставіліся да мясцовай інтэлігенцыі: *Падаў думку і кіраваў пасадам пан Адольф Мандрашчак. Выбіўшыся ў настаўнікі, ён лёгка трапіў на “крэсы”. Мясцоваму чалавеку – беларусу, калі б ён нават і меў адпаведны дыплом, нават з адзнакай, разлічваць на гэту пасаду не даводзілася* [1 (2009, № 8), с. 24]. Пра становішча, у якім знаходзіліся беларусы, сведчыць таксама выраз *ні зямлі купіць, ні вучыцца, ні працу атрымаць! Беларусам і ўкраінцам – ні зямлі купіць, ні вучыцца, ні працу атрымаць! – паскардзіўся нейкі дзядзька...* [1 (2009, № 8), с. 12]. Своеасаблівым адказам на тое, чаму беларусы аказаліся “лішнімі” на сваёй спрадвечнай тэрыторыі, з’яўляецца сказ *Тут палякі нас каланізуюць, а там, на ўсходзе – камуністы*, укладзены ў вусны героя аднаго з раманаў У. Гніламёдава: *Якаў Пац: ... – Мы ў Польшчы тое, што Індыя ў Англіі. А можа, яшчэ і горш, бо Індыя хоць якую самастойнасць, але мае. А мы... тут палякі нас каланізуюць, а там, на ўсходзе – камуністы...* [1 (2009, № 8), с. 46].

Лексема *тутэйшыя* дакладна выяўляе тагачасны стан беларусаў, дапаўняючы новымі адценнямі семему *абяздоленасць*. Гэту лексему актыўна выкарыстоўвалі прадстаўнікі польскага народа для ідэнтыфікацыі нацыянальнай прыналежнасці мясцовых людзей: *Дайшла чутка, што 8*

жніўня 1919 года палякі захапілі Мінск і нават далей пайшлі, на ўсход. ...Пра мясцовых людзей казалі “тутэйшыя” [2, с. 14], Пані Хэлена: ... – Маё шчырае жаданне – усімі сіламі сеяць прагрэс у гэтым забытым краі, сярод тутэйшага людства... [2, с. 352], Людзі з-за Буга прынясуць сюды культуру, навучаць тутэйшых працаваць на гаспадарцы. Вам будзе ад гэтага немалая карысць! Мы – Эўропа! [1 (2009, № 8), с. 7]. Беларускай мовы для палякаў не існавала, а беларусы, як яны лічылі, размаўляюць па-тутэйшаму: Пан тшадоўнік не вытрымаў, ускіпеў: – ... Чаму ты з прадстаўніком улады размаўляеш па-тутэйшаму? Што – не ўмееш па-польску? – Не ўмею, – развёў рукамі Лявон [2, с. 52]. Тут дарэчы прыгадаць радкі аднаго з вершаў М.Танка:

Калі няма на свеце маёй мовы,
Майго народа і мяне самога, –
Дык для каго будуеце, панове,
Канцлагеры, катойні і астрогі? [4, с. 30].

У прадстаўнікоў польскага народа моцна развіта пачуццё вялікадзяржаўнасці, яны спадзяюцца, што Польшча зноў будзе ад мора да мора: Адольф Мандрашчак: ... – Пара было б насамрэч успомніць Ягелонскую ідэю, яна павінна быць ажыццёўлена! Я спадзяюся дачакацца, калі Польшча зноў будзе ад мора да мора! [1 (2010, № 10), с. 11]. Аднак на самай справе, як паказана ў мастацкіх творах, у міжваенны час панская Польшча – гэта будынак на курыных ножках. Расія вунь якая магутная была, а бачыце, што сталася! А Польшча... Гітэ такое Польшча?! Гэта будынак на курыных ножках! Ткні – ён і наваліцца. [2, с. 263], а самі палякі – адсталая нацыя, бо з тэхнікай у іх слаба: Следчы: ... – Палякі – адсталая нацыя. З тэхнікай у іх слаба” [1 (2010, № 9), с. 66].

Такім чынам, у раманах У. Гніламёдава стэрэатыпны партрэт палякаў складаецца з наступных семантычных пазіцый:

- 1) для палякаў Беларусь уяўляецца забытым краем, жыхары якога паспелі за працяглы час зрушчыцца;
- 2) палякі лічаць Беларусь сваёй тэрыторыяй, “крэсамі ўсходнімі”, польскай калоніяй;
- 3) для вырашэння нацыянальнага пытання з беларусамі неабходна размаўляць толькі на мове шыбеніц;
- 4) з недаверам ставяцца да мясцовай інтэлігенцыі;
- 5) палякі беларусаў каланізуюць;
- 6) нацыянальную прыналежнасць мясцовых людзей палякі ідэнтыфікавалі словам *тутэйшыя* ці словазлучэннем *тутэйшае людства*;

7) не прызнаюць беларускай мовы, лічаць, што беларусы размаўляюць па-тутэйшаму;

8) Польшча зноў будзе ад мора да мора;

9) панская Польшча – гэта будынак на курыных ножках;

10) адсталая нацыя, бо з тэхнікай у іх слаба.

Трэба меркаваць, што дадзены пералік семантычных пазіцый стэрэатыпнага партрэта палякаў з’яўляецца гістарычна заканамерным, бо жыццёвыя стасункі двух народаў, беларускага і польскага, у міжваенны перыяд былі далёка не сяброўскія. Канешне, мастацкія творы не з’яўляюцца дакладнай копіяй гістарычных падзей, мэта іх – асэнсаваць мінулае, данесці да чытача ў мастацкай форме гістарычную праўду, якой бы яна ні была горкай і балючай. Менавіта ў гэтым бачыцца сённяшня і будучая аснова добрасуседскіх адносін паміж беларускім і польскім народамі.

Літаратура

1. Гніламёдаў, У.В. Валожкі на мяжы: раман / У.В. Гніламёдаў. – / Польшча – 2009. – № 8; 2010. – №№ 9, 10.

2. Гніламёдаў, У.В. Вяртанне : раман / У.В. Гніламёдаў. – Мінск : Маст. літ., 2008. – 429 с.

3. Гніламёдаў, У.В. Расія / У.В. Гніламёдаў. – Мінск : ТАА “Харвест”, 2007. – 672 с.

4. Танк, М. Збор твораў у 12 т. / М. Танк. – Мінск: Беларус. навука, 2006. – Т. 1: Вершы (1930–1939). – 374 с.